

وزارت جهاد کشاورزی
سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی
معاونت ترویج

دستورالعمل‌های مدیریت پیشرفته تولیدمثل گوسفند و بز
شماره سیزدهم

مراقبت از نوزاد گوسفند و بز

برای جلوگیری از استرس سرمایی پس از زایش،
بره و بزغاله باید توسط مادر یا دامدار سریعاً
خشک شود.

معاونت ترویج
مؤسسه تحقیقات علوم دامی کشور
۱۳۹۵

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وزارت جهاد کشاورزی
سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی
معاونت ترویج

دستورالعمل‌های مدیریت پیشرفته تولیدمثل گوسفند و بز
دستورالعمل سیزدهم

مراقبت از نوزاد گوسفند و بز

نشر آموزش کشاورزی

عنوان	: مراقبت از نوزاد گوسفند و بز
نویسنده	: حسن صادقی پناه
ویراستار ترویجی	: علیرضا سید اسحق
مدیر داخلی	: شیوا پارسانیک
تهیه شده در	: مؤسسه تحقیقات علوم دامی کشور - دفتر شبکه ملی تلویزیونی کشاورزی و مدیریت دانش
ناشر	: نشر آموزش کشاورزی
شمارگان	: ۱۵۰۰ جلد
نوبت چاپ	: اول / ۱۳۹۵
قیمت	: رایگان
مسئولیت صحت مطالب با نویسنده است.	

شماره ثبت در مرکز اطلاعات و مدارک علمی کشاورزی ۴۹۹۹۶ به تاریخ ۹۵/۵/۱۷ می باشد.

نشانی: تهران، بزرگراه شهید چمران، خیابان یمن، پلاک ۱ و ۲، معاونت ترویج،

صندوق پستی: ۱۱۱۳-۱۹۳۹۵، تلفکس: ۰۲۱-۲۲۴۱۳۹۲۳

مخاطبان:

کارشناسان و مروجان مسئول پهنه

اهداف:

آشنایی با شیوه‌های مراقبت از نوزاد گوسفند و بز

فهرست

عنوان	صفحه
مقدمه	۵
اهمیت کاهش تلفات در دوره شیرخواری	۵
خشک کردن و خشک ماندن نوزاد	۵
روش پذیرش نوزاد به مادریا دایه	۶
کنترل شیرواری پستان	۷
آغوز، آغوز و آغوز!!!	۷
وضعیت آخور و آبشخور در محوطه زایش	۹
اهمیت گرم نگه داشتن نوزاد و کاربرد لامپهای گرمایشی	۱۰
بهداشت بند ناف	۱۲
تزریق سلنیوم و ویتامین E	۱۲
اهمیت گرسنه نماندن نوزاد و تغذیه دستی با شیر یا جایگزین شیر	۱۲
مدیریت استرس	۱۴
کنترل اسهال	۱۴
کنترل پنومونی	۱۵

مقدمه

بخش عمده‌ای از سودآوری پرورش گوسفند مربوط به برّزایی است و هرگونه اختلال در آن موجب کاهش سود و خسارات اقتصادی خواهد شد. براساس مطالعات صورت گرفته، به‌طور میانگین ۳۵ درصد از کل تلفات گله‌های گوسفند و بز، به مرگ‌ومیر برّه‌ها تعلق دارد و ۷۰ درصد از تلفات برّه‌ها نیز معمولاً در یکی دو روز اول تولد اتفاق می‌افتد. بنابراین سقط جنین و تلفات برّه در بدو تولد، از عوامل اصلی کاهش سودآوری در پرورش گوسفند و بز است و این عوامل به دو بخش عوامل مادری (عوامل قبل از تولد) و عوامل بعد از تولد برّه قابل تقسیم است.

از طرفی تلاش در راستای افزایش زنده‌مانی و سرعت رشد برّه و بزغاله، منجر به افزایش وزن برّه و بزغاله تولیدی، به‌ازای هررأس میش در طول سال می‌شود و عامل تعیین‌کننده بسیار مهمی برای میزان درآمد سالیانه دامدار است.

اهمیت کاهش تلفات در دوره شیرخواری

بیشترین میزان تلفات در گوسفند و بز، مربوط به زمان تولد تا شیرگیری است که این امر بیشتر در ۱۰ روز اول واقع می‌شود. بنابراین رعایت اصول مدیریتی صحیح این دوره، در بهره‌وری حرفه پرورش گوسفند و بز، بسیار مهم است و سبب افزایش تعداد برّه و بزغاله قابل پرورش و فروش، به‌ازای هر دام مولد می‌شود. یکی از شاخص‌های مدیریت خوب در این دوره، کاهش نرخ تلفات در دوره شیرخوارگی به کمتر از پنج درصد است که با رعایت اصول مدیریتی زیر قابل دستیابی است.

خشک کردن و خشک ماندن نوزاد

بلافاصله بعد از زایش، میش یا ماده‌بز را از دور زیر نظر بگیرید تا نوزاد را خشک کند. اگر این کار انجام نشد، نوزاد را گرفته و جلوی مادر بگذارید تا به این کار ترغیب شود (تصویر ۱)، در غیر این صورت خودتان در اسرع وقت برّه یا بزغاله را خشک کنید؛ چراکه استرس سرمایی یکی از عوامل اصلی تلفات برّه و بزغاله است (سیستم تنظیم حرارت بدن در نوزادان هنوز راه نیفتاده و باید آنها را گرم و خشک نگه داشت). در صورتی که

سیستم جایگاه از نوع بسته است، حتماً به تأمین بستر خشک در زایشگاه توجه کنید. در سیستم‌های عشایری نیز همان‌گونه که مرسوم است، بره‌ها و بزغاله‌ها در چادر یا سرپناه‌های چوبی - گلی مخصوص این کار نگهداری می‌شوند.

تصویر ۱- ترغیب مادر به خشک کردن نوزاد.

روش پذیرش نوزاد به مادری دایه

چنانچه مادر از پذیرش نوزاد پرهیز کرد، مادر و بره را در یک باکس یا محوطه خشک، تمیز و تنگ (تقریباً $1/5 \times 1/5$ متر برای تک‌قلو و برای دوقلو و بیشتر 2×2 متر) قرار دهید و سگی را به نزدیکی آورده و تحریک کنید تا پارس کند، خوی مادری تحریک شده و به احتمال زیاد بره را قبول می‌کند. این روش برای دایه‌ها نیز استفاده می‌شود؛ یعنی بره یا بزغاله‌ای را که مادرش تلف شده، با این روش به میش یا ماده‌بز دیگر می‌دهند. حتی می‌توان بره گوسفند را به ماده‌بز داد. اگر میش دایه برای بره پیدا نشد، حتی ماده‌بزی که خود بزغاله دارد، می‌تواند این کار را به عهده بگیرد؛ زیرا معمولاً تولید شیر بز بیشتر از میش است و امکان پرستاری از بیش از یک نوزاد را دارد. در شیشک‌ها و گیسسه‌ها، چون برای اولین بار زایش را تجربه می‌کنند، مشکل نپذیرفتن نوزاد بیشتر بوده و به‌خصوص زمانی که زایش روی مرتع اتفاق می‌افتد، باید شیشک‌ها و گیسسه‌ها را مد نظر داشت و آنها را به حال خود رها نکرد تا در صورت نپذیرفتن نوزاد، اقدامات فوق انجام شود. در میش‌ها و ماده‌بزهایی که قبلاً زایش داشته‌اند، معمولاً رفتار مادری بهتر بوده و این مشکل کمتر دیده می‌شود. با این حال بهتر است آنها را نیز کنترل کرد. به‌طور کلی در زمان زایش باید سطح و ساعات مراقبت از گله را بیشتر کرد؛ چون عامل اصلی در تعیین میزان درآمد دامدار، تعداد بره زنده، قوی و قابل پرورش به‌ازای هر رأس دام مولد است.

کنترل شیرواری پستان

بلافاصله بعد از زایش، هر دو سرپستان مادر را بررسی کنید که آیا آغوز دارد یا خیر؟ (تصویر ۲).

تصویر ۲- بررسی هر دو پستان گوسفند تازه زایمان کرده برای داشتن آغوز و کور نبودن آنها.

آغوز، آغوز و آغوز!!!

بره و بزغاله باید حتماً در ۶ ساعت اول و حداکثر ۱۲ ساعت اول بعد از تولد، آغوز مصرف کند. سیستم ایمنی بدن بره و بزغاله در روزهای اول زندگی هنوز فعال نشده و از طرفی امکان انتقال آنتی‌بادی از طریق جفت و خون مادر به جنین در دوران آبستنی وجود ندارد. بنابراین باید آنتی‌بادی‌های لازم از طریق آغوز مادر به بدن نوزاد برسد تا در ابتدای زندگی در مقابل میکروب‌های موجود در محیط مجهز و مصون بشود.

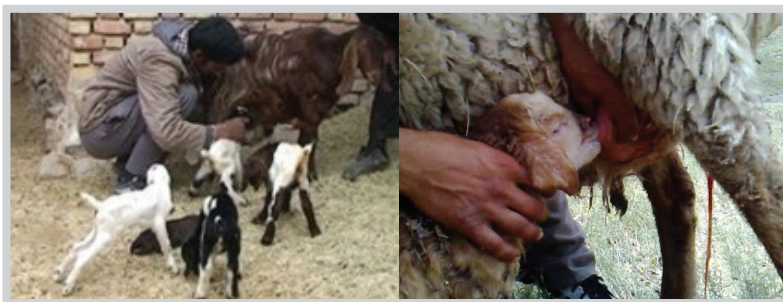
بیشترین میزان جذب آنتی‌بادی‌های آغوز از روده نوزاد، در ۶ ساعت اول پس از تولد است. پس از آن، سلول‌های روده نوزاد به تدریج توانایی فاگوسیتوز (بلع آنتی‌بادی) را از دست داده و بعد از ۱۲ ساعت، این توانایی کم شده و بعد از ۲۴ ساعت تقریباً به صفر می‌رسد و پس از آن، تغذیه با آغوز هیچ تأثیری در بهبود سیستم ایمنی نوزاد نداشته و احتمال مرگ نوزادانی که طی ساعات اول پس از تولد، آغوز مصرف نکرده‌اند، بسیار بیشتر از سایرین خواهد بود. به‌طور کلی باید بره و بزغاله طی ۲۴ ساعت اول زندگی، معادل ۱۰ درصد وزن خود آغوز مصرف کنند؛ یعنی یک بره چهارکیلوگرمی باید طی ۲۴ ساعت اول زندگی ۴۰۰ گرم معادل دو لیوان آغوز مصرف کند که

نیمی از این مقدار (۲۰۰ گرم معادل یک لیوان) باید در ۶ ساعت اول مصرف شود. برای کنترل این امر مهم، باید میش و بره را از دور زیر نظر بگیرید (تصویر ۳).

تصویر ۳- خوردن آغوز توسط بره

اگر بره یا بزغاله آغوز نخورد یا مادر از دادن شیر به نوزاد پرهیز کرد، باید اقدامات فوق برای پذیرش نوزاد انجام شود و اگر این اقدامات موفقیت آمیز نبود، باید مادر توسط یک نفر مهار شود و سر نوزاد را سمت پستان مادر برده و با پوزه نوزاد به پستان مادر ضربه زد و کم کم بره را برای گرفتن پستان ترغیب کرد (تصویر ۴).

تصویر ۴- کمک به بره برای گرفتن پستان و مکیدن آغوز

در غیر این صورت حتماً آغوز را دوشیده و به صورت دستی به بره یا بزغاله بدهید. می‌توانید آغوز اضافی را دوشیده و در فریزر ذخیره کنید تا برای بره‌ها و بزغاله‌های متولدشده در همان منطقه یا همان گله که مادرشان در زمان زایش تلف شده یا پستان آن خشک است، پس از گرم کردن تا ۳۷ درجه سانتی‌گراد، ظرف ۶ ساعت اول زندگی با شیشه به نوزاد بدهید تا از آنتی‌بادی‌های موجود در آن بهره‌مند شود.

برای ذخیره‌سازی آغوز از میش‌های پیر گله استفاده کنید؛ چون هر چه میش سنش بیشتر باشد، آنتی‌بادی بیشتری در آغوز خود دارد و ایمنی‌بخشی آن از میش جوان بالاتر خواهد بود

برای بره اگر آغوز گوسفند موجود نبود، از آغوز ماده‌بز یا ماده‌گاو و برای بزغاله اگر آغوز بز موجود نبود، از آغوز ماده‌گاو یا میش استفاده کنید. در هر صورت مصرف آغوز از هر گونه دام، بهتر از مصرف نکردن آن است. اگر از آغوز گاو استفاده کردید، آغوز گاوهای بومی نسبت به گاو هلشتاین (سفیدوسياه)، بسیار بهتر و غنی‌تر از آنتی‌بادی است. در صورت نیاز به تأمین آغوز از دام دیگر، اولویت استفاده از آغوز دام‌های موجود در همان گله یا مزرعه است. در غیر اینصورت، از دام‌های همان منطقه یا روستا استفاده شود و اگر لازم بود از آغوز دام‌هایی در مناطق دورتر استفاده شود؛ ولی باید مراقب انتقال بیماری هم بود. چون برخی بیماری‌ها از طریق آغوز منتقل می‌شوند و باید مطمئن شد که منبع تهیه آغوز عاری از بیماری است.

وضعیت آخور و آبشخور در محوطه زایش

در محوطه زایش در سه روز اول زندگی، آخور و آبشخور باید بالاتر از سطح زمین و خارج از دسترس بره و بزغاله‌ها باشند. نوزاد تازه متولدشده فقط باید با آغوز و سپس شیر، گرسنگی و تشنگی خود را مرتفع سازد. ضمن اینکه افتادن بره و بزغاله تازه متولدشده در آبشخور و خیس شدن بدن به شدت احتمال تلفات را بالا می‌برد (تصویر ۵).

تصویر ۵- قرار گرفتن آبخور و آبشخور بالاتر از زمین و دور از دسترس بره‌ها

اهمیت گرم نگه داشتن نوزاد و کاربرد لامپ‌های گرمایشی

در روزهای اول بعد از تولد، هنوز سیستم‌های تنظیم حرارت (ترموستات) در بدن نوزاد به‌طور کامل فعال نشده است. با وجودی که حیوانات خونگرم قادر به حفظ دمای بدن خود از طریق سیستم‌های ترموستات بدن هستند، ولی نوزادان را هنوز نمی‌توان حیوان خونگرم کامل به حساب آورد و در صورت سرد بودن محیط، دمای بدن آنها پایین خواهد آمد و می‌تواند موجب تلفات شود. بنابراین گرم نگهداشتن نوزاد بسیار مهم است (تصویر ۶).

تصویر ۶- گرم نگه داشتن محیط برای تنظیم دمای نوزاد

از آنجایی که بیشتر زایش‌ها در زمستان رخ می‌دهد، یکی از دلایل اصلی تلفات بره و بزغاله محافظت نشدن آنها از سرمای محیط و به‌خصوص باد سرد است (باد سبب از دست دادن سریع‌تر دمای بدن می‌شود).

دمای طبیعی بدن بره (دمای راست‌روده) حدود ۳۹ درجه سانتی‌گراد است و اگر این دما به کمتر از ۳۷/۷ درجه برسد، بره دچار افت دمای بدن (Hypothermia) شده است. هرچه بره و بزغاله کوچک‌تر و کم‌مو یا کم‌پشم‌تر باشند، احتمال افت دمای بدن در آنها بیشتر است، بنابراین برای پیشگیری، نیاز بیشتری به مراقبت دارند. از آنجایی که بره و بزغاله دوقلو و سه‌قلو و بیشتر، نسبت به تک‌قلوها کوچک‌ترند، به مراقبت بیشتری نیاز دارند.

مصرف آغوز در حفظ دمای بدن نوزاد بسیار اهمیت دارد. به طور کلی در صورت سرد بودن محیط، حتماً باید جایگاه گرم و خشکی را برای نوزادان فراهم کرد. دمای مطلوب جایگاه بره و بزغاله در سه روز اول زندگی، ۳۹ الی ۴۰ درجه سلسیوس است. اگر دسترسی به برق باشد، می‌توان از لامپ‌های گرمایشی مانند لامپ مادون قرمز (یا مادرهای مصنوعی برقی یا مادون قرمز که برای جوجه به کار می‌رود) استفاده کرد (تصویر ۷).

تصویر ۷- لامپ و مادر مصنوعی مادون قرمز برای گرم نگه داشتن بزغاله و بره.

با اینکه این لامپ‌ها هم‌اکنون در کشور دردسترس هستند، معمولاً برای حیوانات خانگی یا جوجه به کار می‌روند؛ ولی متأسفانه به دلیل آگاهی نداشتن از اهمیت استفاده از آن‌ها در زنده‌مانی بره و بزغاله، با توجه به سردی هوا، کمتر مورد استفاده قرار می‌گیرند. با اینکه اغلب زایش‌ها در زمستان است و تلفات در اثر سرما نیز بالا است. استفاده از این لامپ‌ها یا مادرهای مصنوعی را باید با احتیاط انجام داد و لامپ‌ها باید در ارتفاع یک‌متری از سطح زمین قرار گیرند.

تا حد امکان از سایر وسایل گرمایشی آتش‌زا برای گرم کردن محوطه استفاده نکنید (مگر با حضور دائم و کنترل آن)؛ چراکه با توجه به حرکت دام در محوطه و احتمال برخورد با وسایل، خطر آتش‌سوزی وجود دارد. همچنین استفاده از وسایل گرمایشی شعله‌دار در جایگاه بسته موجب مصرف اکسیژن محیط شده و می‌تواند آسیب‌های جبران‌ناپذیری به بره و بزغاله وارد کرده و آن‌ها را مستعد ابتلا به انواع بیماری‌ها کند. همین‌طور خطر گازگرفتگی با مونوکسید کربن نیز وجود دارد.

بهداشت بند ناف

بلافاصله بعد از تولد، بند ناف را در نزدیکی دیواره شکم قیچی کنید (از ته نبرید، بلکه یکی دو سانتی متر از آن باقی بماند). سپس قسمت باقی مانده از آن را در یک استکان بتادین فرو ببرید تا ضد عفونی شود (از اسپری های ضد عفونی نیز می توان استفاده کرد).

در صورت ضد عفونی نشدن، بند ناف محیط مناسبی برای رشد میکروب ها بوده و ممکن است عفونت کرده و سبب تلفات شود. در زایش روی مرتع و چراگاه (سیستم باز)، با توجه به خشک و تمیز بودن محیط و تراکم کمتر دام، این مشکل به مراتب کاهش می یابد. ولی در سیستم پرورش بسته یا نیمه بسته به دلیل مرطوب بودن و آلودگی بستر (به خاطر تراکم دام)، حتماً باید کوتاه کردن و ضد عفونی بند ناف انجام شود.

تزریق سلنیوم و ویتامین E

تزریق سلنیوم و ویتامین E در بدو تولد به بره ها و بزغاله ها، تأثیر بسیار زیاد و مفیدی در زنده ماندن آنها در آینده خواهد داشت. این کار را طبق دستورالعمل درج شده روی محصول انجام دهید.

اهمیت گرسنه نماندن نوزاد و تغذیه دستی با شیر یا جایگزین شیر

در صورتی که مادر تلف شد یا خشک و کم شیر بود، در وهله اول حتماً دایه پیدا کنید و اگر دایه پیدا نشد یا شیر مادر کم بود، از تغذیه دستی با شیر یا جایگزین شیر استفاده کنید (تصویر ۸) و تا سن دوهفتگی از جیره خشک (کنسانتره و علوفه) استفاده کنید. گرسنه نماندن نوزاد بسیار مهم است؛ چرا که یکی از عوامل اصلی تلفات بره و بزغاله، گرسنه ماندن در سه روز اول و مخصوصاً روز اول زندگی است. برخلاف آنچه مرسوم است، تا جایی که می توانید شیر گاو را به بره ندهید؛ زیرا میزان قند لاکتوز آن بالاتر از شیر گوسفند است و موجب اسهال بره می شود (البته اگر هیچ چاره ای نبود، حتماً انجام شود).

تصویر ۸- شیر دادن به بره

بنابراین از شیر گوسفند برای بره و شیر بز برای بزغاله یا جایگزین شیر گوسفندی و بزی (شیر خشک‌های مخصوص گوسفندی و بزی) که در داخل کشور نیز تولید می‌شوند، استفاده کنید. شیر یا جایگزین شیر را حتماً باید به آرامی گرم کنید (تا ۳۷ درجه سلسیوس). برای تغذیه بره یا بزغاله با شیر یا جایگزین شیر، از سرپستانک‌های انسانی کودک دوساله استفاده شود؛ زیرا سرپستانک‌های سنین پایین‌تر، توسط بره یا بزغاله خیلی سریع پاره می‌شوند.

دستگاه‌های دستی و اتوماتیک (تصویر ۹) برای تغذیه چند بره و بزغاله به‌طور همزمان وجود دارد که در حال حاضر در کشور برای گوسفند و بز کمتر متداول بوده و به‌صورت تجاری در دسترس نیستند (تصویر ۹)؛ ولی در آینده پیش‌بینی می‌شود که دسترسی به آنها راحت‌تر باشد.

تصویر ۹- دستگاه اتوماتیک برای تغذیه چند بره و بزغاله همزمان

مدیریت استرس

اگر بره را قطع دنبه یا بره و بزغاله را اخته می‌کنید، بلافاصله بعد از تولد این کار را نکنید و حداقل ۱۲ ساعت بعد از تولد و ترجیحاً عصر این کار را انجام دهید. به عبارتی نوزادانی که صبح متولد می‌شوند را عصر همان روز و نوزادانی که بعد از ظهر یا شب متولد می‌شوند را عصر روز بعد قطع دنبه یا اخته کنید. به طور کلی توصیه می‌شود که هرگونه عملیات استرس‌زا را عصرها انجام دهید؛ چراکه استرس وارد شده به حیوان در ساعات عصر، بسیار کمتر از صبح است (تصویر ۱۰).

تصویر ۱۰- اخته کردن بره

کنترل اسهال

یکی از عوامل اصلی تلفات بره و بزغاله، اسهال است. اسهال در بره و بزغاله عمدتاً در اثر عفونت باکتریایی است. مصرف مقدار کافی آغوز، بهترین راه ایمنی در برابر این باکتری‌ها است؛ ولی در سیستم پرورش بسته و نیمه‌بسته (سیستم‌های پرورش صنعتی، نیمه‌صنعتی، روستایی و حتی در مواقع استفاده از جایگاه در سیستم عشایری)، ضدعفونی جایگاه هم بسیار مهم است.

توجه داشته باشید که ضدعفونی با سم‌پاشی کاملاً متفاوت است. مشاهده شده است که در برخی مواقع دامداران تصور می‌کنند که با سم‌پاشی، محیط ضدعفونی شده است. در حالی که سم‌پاشی فقط حشرات (انگل‌ها) را از بین می‌برد و تأثیری

روی میکروب‌ها ندارد. برای ضدعفونی و از بین بردن میکروب‌ها باید از روش‌های شعله‌پاشی با شعله‌افکن یا اسپری مواد ضدعفونی‌کننده (و نه سم) که البته می‌تواند توسط دستگاه سمپاش انجام شود، استفاده کرد. در خصوص نوزادان مبتلا شده به اسهال باید درمان با آنتی‌بیوتیک با نظر دامپزشک انجام شود (تصویر ۱۱).

تصویر ۱۱- بره مبتلا شده به اسهال

کنترل پنومونی

یکی دیگر از تلفات بره و بزغاله به‌خصوص در سیستم‌های پرورش بسته و نیمه‌بسته، پنومونی یا ذات‌الریه است که با تب و نفس‌نفس زدن نوزاد همراه است. بیشتر نژادهای وارداتی نسبت به نژادهای بومی ایران، حساسیت بسیار زیادی به پنومونی دارند، بنابراین در انتخاب نژاد باید دقت زیادی به خرج داد.

بهترین راه پیشگیری، مصرف آغوز کافی و نگهداری نوزاد در محیط خشک و گرم است. در صورتی که گله در جایگاه، مخصوصاً در جایگاه بسته نگهداری شود، تهویه و جریان هوا بسیار مهم است. تهویه ناکافی، آلودگی و مرطوب بودن بستر از دلایل اصلی شیوع پنومونی هستند. در خصوص نوزادان مبتلا شده به پنومونی باید درمان با آنتی بیوتیک با نظر دامپزشک انجام شود (تصویر ۱۲).

تصویر ۱۲- یک محیط مناسب با تهویه مناسب برای نگهداری بره